

Новосад Крістіна Ярославівна
 викладач кафедри соціології та соціальної роботи
 ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
 м.Ужгород, Україна

СОЦІАЛЬНІ РИЗИКИ МІЖНАРОДНОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ

У статті проаналізовано процес перетворення традиційних соціальних ризиків трудових мігрантів у нові форми. В умовах становлення постіндустріального суспільства традиційне ототожнення соціальних ризиків із нормативно-правовою закріпленістю соціально-значимих обставин поступається новому розумінню. Доведено, що нові соціальні ризики стали викликом для держави загального добробуту, оскільки раніше вони або не були розізнані, або не були достатньо поширені, або перебували поза межами компетенції держави.

Ключові слова: соціальні ризики, міжнародна трудова міграція, нові виклики для держави загального добробуту.

Вступ. Актуальність дослідження зумовлена запитом зі сторони практиків із регулювання міграційного руху населення в межах України та за її межами. Збільшення інтенсивності та масштабів міжнародної трудової міграції останніх років актуалізує більш глибоке вивчення становища людей у сфері зайнятості, яке пов'язано з виїздом за кордон. Міжнародні міграційні процеси стали не тільки важливим чинником взаємобогачення культур, але й фактором експорту різного роду небезпек та ризиків. Залучення України у міжнародний обмін трудовими ресурсами визначається її особливим географічним положенням та активним постачанням робочої сили в інші країни світу. Дослідження соціальних ризиків міжнародних трудових мігрантів набуває для України статусу найважливого інструменту забезпечення державної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологія дослідження теоретичних та практичних аспектів міжнародних трудових міграцій набули розвитку в наукових працях Е.Берджес, Дж.Беккера, Е.Валерстайна, Ф.Дювеля, Е.Дюркгейма, Ф.Знанецького, В.Зомбарта, Р.МакКензі, Д.Массея, Р.Парка, І.Прибиткової, Л.Рибаківського, П.Сорокіна, Е.Тейлора, У.Томаса, Ф.Хьюго.

Різні аспекти дослідження трудових міграцій найшли відображення в працях І.Гнибіденко, М.Денисенко, М.Долішнього, В.Євтуха, М.Козоріз, Е.Лібанової, І.Майданік, О.Малиновської, А.Мокія, В.Ніколаєвського, В.Переведенцева, Я.Петрова, С.Пирожкова, Н.Победи, О.Позняк, М.Романюка, С.Чеховича, М.Чумало, М.Шульги, О.Хомри, Т.Юдіної та інших.

Розвитку теорії ризиків присвячені праці У.Бека, Н.Лумана, М.Дугласа, А.Вільдавські, А.Шюца, О.Яницького.

Соціальні ризики стали предметом дослідження Л.Забеліна, Н.Мешавкіної, В.Надраги, В.Радіонової-Водяницької, Д.Станко. Дослідження нових соціальних ризиків містять праці Дж.Бонолі, Г.Еспін-Андерсен, І.Кірнос, О.Осієнко, П.Розанваллон, П.Тейлор-Губі,

Мета статті – окреслити основні риси нових соціальних ризиків міжнародних трудових мігрантів.

Виклад основного матеріалу. Поняття ризику є предметом широкого наукового дискурсу. Ризик вивчається різними науковими дисциплінами на різних рівнях аналізу. Проте концептуалізація поняття ризику не набула достатнього погодження в соціологічній рефлексії. Невизначеність цього питання стала підґрунтям для формування соціокультурних підходів концептуалізації ризиків: «культурно-символічному» (М.Дуглас, А.Вільдавські), теорії «суспільства ризику» (У.Бек, Е.Гідденс) та «калькулятивної раціональності» (М.Фуко). Проте, лише культурно-символічний підхід

фокусує увагу на проблемах діалогу «Я» та «Іншого» і може бути корисним для дослідження ризиків міжкультурного діалогу мігрантів. У межах теорії «суспільства ризику» було проголошено кінець «Іншого» в силу «принципової неможливості дистанціювання від ризиків у сучасному світі». Із цього положення логічно випливає інший, методологічно важливий висновок: «Не «людина і ризик» або «суспільство і ризик», а суспільство ризиків, інакше кажучи, розуміння виробництва ризиків як іманентно притаманних будь-якому суспільному виробництву» [1, с.6]. Формується уявлення про втрату перспектив культурного діалогу в умовах суспільства ризиків.

У.Бек, із одного боку, стверджує про «кінець Іншого», як про закінчення часу для можливості, традиційного дистанціювання один від одного. Із другого боку, від вважає, що на шляху до другого модерну нас чекає крайня форма індивідуалізації, що породжує внутрішні ризики та небезпеки. «Закінчується час, коли всі страждання, всі біди і насильства, які люди завдавали один одному, обрушувалися досі на «інших» євреїв, чорних, жінок, політичних іммігрантів, дисидентів, комуністів і т.п. З одного боку, існували загородження, табори, міські квартали, військові блоки, з іншого – власні чотири стіни – реальні або символічні кордони, за якими могли сховатися ті, кого, здавалося б, не торкнулася біда. Усе це є, як і раніше – і всього цього після Чорнобиля вже немає» [2, с.5]. Кордони більше не рятують від загроз глобальної небезпеки, але це не торкається ризиків, які обумовлені наданням людині можливості самому приймати рішення. Невідворотність глобальних загроз, зокрема надмірної міжнародної міграції, не заперечує можливості штучних перешкод та свідомого ризику.

Принципово інакше оцінює шлях до інформаційного суспільства як до «суспільства ризику» Н.Луман. Поперше, він оцінює численні розмови про інформаційне суспільство як «раціонально не обґрунтовану ейфорію». Це впливає з того факту, що інформація - є продуктом, який швидко розпадається та зникає при актуалізації. Відповідно до цього, «інформаційним» можна назвати суспільство, яке в силу спочатку важко пояснюваних причин вважає за необхідне безперервно себе приголомшувати». Прямо протилежне, за думкою Н.Лумана, можна сказати про «суспільство ризику». Вивчаючи його, ми допускаємо, що наше майбутнє залежить від рішень, прийнятих зараз. Але ухвалення рішення про майбутнє без точного знання про нього, «може, наприклад, посилювати тенденцію до політизації всіх питань ризику, посилюючи свого роду захисну політику (замість простої політики розподілу)» [3, с.241-242].

Апріорною причиною соціальних ризиків виступає спосіб організації знання. Принцип організації знання – це його релевантність для дій в існуючій ситуації. Згідно з ідеями феноменологічної соціології, будь-яке розу-

міння спрямоване тільки на те, що має значення для дії. У феноменологічній соціології інтенціональність соціальної дії є вибірковою активністю розуму. Уся система релевантності базується на переживанні смерті або страху смерті. Альфред Шюц запропонував називати це базисне переживання «фундаментальною тривогою». За його поглядами, «з фундаментальної тривоги випливає безліч взаємопов'язаних систем надій і побоювань, потреб і задоволень, шансів і ризиків, які спонукають людину в природній обстановці намагатися опанувати світ, долати перешкоди, будувати проекти і здійснювати їх» [4, с.422]. Завдяки тому, що шанси і ризики являються залежними змінними від базисного переживання, їх суб'єктивний статус не викликає заперечень.

Соціальні ризики, які випливають з особливостей системи знань, істотно відрізняються від традиційного розуміння соціальних ризиків міжнародних трудових мігрантів. Згідно результатів дослідження науковців Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В.Птухи НАН України, «більшість українських та російських дослідників визначають соціальні ризики лише у сфері трудової діяльності, акцентуючи увагу на доходах людини» [5, с.23]. Соціальний ризик визначається як ймовірність настання матеріальної незабезпеченості працівників. Друга частина визначення указує на чинники соціальних ризиків: унаслідок непрацевдатності, втрати заробітку, у зв'язку із додатковими видатками (утримання дітей або інвалідів), витратами щодо задоволення додаткових потреб у медичних та соціальних послугах.

Визначення соціального ризику як системи негарантій і небезпек при безробітті, підвищеній захворюваності, смерті, інвалідності, передчасному старінні, нещасних випадках на виробництві, професійних захворюваннях було сформульовано Л.В.Забеліним ще 1924 році [6].

Міжнародна організація праці також спирається на поняття соціального ризику, що включає призупинення заробітку, як це визначається національним законодавством, спричинене неможливістю для захищеної особи, яка здатна і готова працювати, отримати роботу, що їй підходить; повну втрату здатності заробляти або її часткову втрату понад встановленого ступеня, коли вона може набути постійного характеру, або відповідну втрату функціональної повноцінності, та втрату засобів до існування вдовою або дитиною внаслідок смерті годувальника; у випадку вдови право на допомогу може обумовлюватися її визнанням згідно з національним законодавством нездатною утримувати себе самостійно [7].

Отже, традиційно соціальні ризики ототожнюються з «нормативно-правовою закріпленістю у міжнародному та національних законодавствах» та як «визнана суспільством соціально значима обставина об'єктивного характеру» [8, с.78].

В умовах переходу до постіндустріального суспільства почав формуватися напрямок вивчення «нових соціальних ризиків». «Постіндустріальний уклад привів до появи нових професій і форм зайнятості, викликавши конфлікт між некомпетентністю і професіоналізмом» [9, с.90].

Нові соціальні ризики стали закономірним результатом переорієнтація економіки від товаровиробництва до сервісу та зростання нестабільності на ринках праці. Відбувається реорганізація культурної сфери шляхом збільшення інформатизації всіх сфер суспільного життя та орієнтація на пріоритети інтелектуалізму. В умовах додаткової плінності нормативно-правова закріпленість соціальних ризиків перетворюється в анахронізм і заважає їх попередженню та запобіганню.

Питання нових соціальних ризиків («new social risks») вперше було поставлено для наукового обгово-

рення П. Тейлор-Губі [10], Г. Еспін-Андерсен [11], Дж. Бонолі [12], П. Розанваллон [13]. Соціальною базою для обговорення нових соціальних ризиків стали проблеми розбудови в розвинутих країнах ЄС держав загального добробуту («the welfare state») або «ліберальної держави добробуту». Згідно Г. Еспін-Андерсену, державу добробуту відрізняє низький рівень декомодифікації, а для С.Лейбфріда аналогом моделі держави добробуту виступає англосаксонська (резидуальна) модель.

Ф.Кастлс та Д.Мітчелл базовою ознакою держави добробуту вважають низькі соціальні видатки та неприйнятність застосування інструментів вирівнювання у соціальній політиці. Дж.Бонолі в якості головного критерію держави загального добробуту відносить низьку питому вагу соціальних видатків. Але спільною рисою загальною держави добробуту частіше визнають те, що «соціальні ризики компенсуються повною мірою для груп, які беруть участь у виробництві, інші стають залежними від соціальної допомоги» [14, с.46].

Фундатор концепції нових соціальних ризиків у державах загального добробуту, Пітер Тейлор-Губі, визначає нові соціальні ризики як такі, з якими люди стикаються в процесі переходу до постіндустріального суспільства.

За Г.Еспін-Андерсеном, соціальні ризики відповідають різним моделям політичних режимів. При феодалізмі роботодавець несе повну відповідальність за соціальне забезпечення своїх працівників і членів їх сімей. У корпоративній моделі братської асоціації піклуються про непрацевдатних працівників і членів їх сімей. Нові соціальні ризики виявляють нездатність всіх моделей до ефективного соціального захисту. Г.Еспін-Андерсеном пропонує розподіляти нові соціальні ризики між державою, сім'єю (домогосподарством) і ринком. Тоді індивідуальна незалежність забезпечується родинним домогосподарством, держава буде втручатися в приватне життя громадян тільки тоді, коли потенціал сім'ї вичерпані [82]. Така модель передбачає існування міцної традиційної сім'ї, що в умовах постіндустріального суспільства дуже проблематично. Міжнародні трудові мігранти, що знаходяться у відриві від свого домогосподарства, повністю «забуті» конструкторами цієї моделі практично повністю позбавлені соціального захисту.

Ознайомлення з працями розробників різних моделей держави загального добробуту показало, що вони орієнтовані на задоволення «старих соціальних ризиків», які виникають перед населенням під час стандартного життєвого циклу виробництва - пенсій, послуг охорони здоров'я, хвороби, надання інвалідності та інші. Міжнародні трудові мігранти, які знаходяться за межами стандартного циклу виробництва гостріше відчувають потребу нового погляду на поняття соціальних ризиків. Нові ризики проявляють себе найбільше там, де держава має найменший правовий захист, насамперед у вирішенні проблем соціального виключення або міжнародного тероризму. Як свідчать дослідження українських вчених, у сучасних суспільствах національна держава залишається єдиною соціальною системою, яка зацікавлена у «виробництві» національних відмінностей. Це пов'язано з тим, що доступ іноземців до системи охорони здоров'я та освіти ставить питання правомірності використання мігрантами соціальних благ або як засіб обмеження державного суверенітету. Все частіше соціальна держава стає не «миротворцем», а безцільною соціальною відчуження.

Висновки. Соціальні ризики привнесені в повсякденне життя мігрантів їх власною діяльністю. Традиційний підхід, ототожнюючи соціальні ризики із нормативно-правовою закріпленістю соціально-значимих обставин, знімає проблему ідентифікації соціальних ризиків. Механізм компенсації спрощує інституціона-

лізацію соціальних ризиків, але стає перешкодою до їх подальшого вивчення та управління.

Поруч із традиційним розумінням соціальних ризиків формується сучасна форма їх ідентифікації, яка враховує реалії постіндустріального суспільства. Нові соціальні ризики стали викликом для держави добробуту, оскільки раніше вони або не були розпізнані, або не були достатньо поширені, або перебували поза межами компетенції

держави. В умовах високої міграційної мобільності соціальна держава стає джерелом соціального відчуження. Слідуючи логіці економічної рентабельності, вона вводить у політику національно-етнічні відмінності, урізає права і привілеї. Нові соціальні ризики проявляють себе найбільше там, де соціальна держава має найменший правовий захист, насамперед у вирішенні проблем соціального виключення та міжнародного тероризму.

Список використаної літератури

1. Яницкий О.Н. Социология риска: ключевые идеи / О.Н.Яницкий // Мир России. – 2003. – № 1. – С.3-35.
2. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну [Текст] / У.Бек ; пер. с нем. – М.: Прогресс-Традиция, 2000. – 384 с.
3. Луман Н. Самоописания / Н.Луман; пер. с нем. А.Ановский, Б.Скуратов, К.Тимофеева. – М.: Издательство «Логос», ИТДГК «Гнозис», 2009. – 320с.
4. Шюц А. Избранное: Мир, светящийся смыслом / А. Шюц; пер. с нем. и англ. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2004. – 1056 с.
5. Людський розвиток в Україні: мінімізація соціальних ризиків (колективна науково-аналітична монографія) / За ред. Е.М.Лібанової. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім.М.В.Птухи НАН України, Держкомстат України, 2010. – 496 с.
6. Забелин Л.В. Теория социального обеспечения /Л.В.Забелин. – М.: ВЦСПС, 1924. – 203 с.
7. Про мінімальні норми соціального забезпечення: конвенція МОП від 28.06.1952 р., №102. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1024-19>
8. Надрага В.І. Соціальні ризики в загальній теорії ризиків: проблеми формування понятійного апарату / В.І.Надрага // Часопис економічних реформ. – 2015. – № 3. (19). – С.75-83.
9. Кірнос, І. О. Систематизація нових соціальних ризиків у контексті переходу до постіндустріального суспільства [Текст] / І.О.Кірнос // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Логістика. – 2011. – №706. – С.88-93. Режим доступу: http://library.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/12293/1/012_Sistematizac%D1%96ja%20novih%20s_88_93_706.pdf
10. Taylor-Gooby P. New risks and social change / Peter Taylor-Gooby // New risks, new welfare. The transformation of the European welfare state. – NY: Oxford university press Inc, 2004. – 248 p.
11. Esping-Andersen G. The three worlds of welfare capitalism [Text] / G.Esping-Andersen. – Oxford : Polity, 1990. – 257 p.
12. Bonoli G. Classifying Welfare States: a Two-dimension Approach [Text] / G.Bonoli // Journal of Social Policy. – 1997. – № 26.— P.351-372.
13. Rosanvallon P. The new social question: rethinking the welfare state / Pierre Rosanvallon; translated by Barbara Harshav. – (New French thought). Princeton: Princeton University Press, 2000. – 139 p.
14. Овсієнко О.В. Ліберальна модель держави добробуту: економічні передумови реалізації в Україні / О.В.Овсієнко // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Економічна теорія та право. – 2013. – № 4. – С.44-53. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnyua_etp_2013_4_7.

Стаття надійшла до редакції 26.04.2017 р.
Рецензент: канд. соц. наук, доц.Рюль В.О.

Новосад Кристина

преподаватель кафедры социологии и социальной работы
Государственное высшее учебное заведение
«Ужгородский национальный университет», г.Ужгород, Украина

СОЦИАЛЬНЫЕ РИСКИ МЕЖДУНАРОДНОЙ ТРУДОВОЙ МИГРАЦИИ

В статье проанализирован процесс преобразования традиционных социальных рисков трудовых мигрантов в новые формы. В условиях становления постиндустриального общества традиционное отождествление социальных рисков с нормативно-правовой закрепленностью социально-значимых обстоятельств уступает место их новому пониманию. Доказано, что новые социальные риски стали вызовом для государства общего благосостояния, так как ранее они либо не были распознаны, или не были достаточно распространены, или находились вне компетенции государства.

Ключевые слова: социальные риски, международная трудовая миграция, новые вызовы для государства общего благосостояния

Novosad Kristina

Lecturer of the Department of Sociology and Social Work
State Higher Educational Establishment «Uzhhorod National University»
Uzhhorod, Ukraine

SOCIAL RISKS OF INTERNATIONAL LABOR MIGRATION

The article analyzes the process of transforming the traditional social risks of labor migrants into new forms. In the conditions of formation of a postindustrial society, the traditional identification of social risks with the regulatory and legal fixation of socially significant circumstances gives way to a new understanding. It has been proved that the new social risks have become a challenge for the state of the general welfare, as previously they were either not recognized, or were not widely distributed, or were outside the competence of the state.

The research results are the following: the article has analyzed the process of transforming the traditional social risks of labor migrants into new forms. In conditions of formation of a postindustrial society, the traditional identification of social risks with the regulatory and legal fixation of socially significant circumstances gives way to a new understanding. It is proved that the new social risks have become a challenge for the state of the general welfare, as previously they were either not recognized, or were not widely distributed, or were outside the competence of the state.

Key words: social risks, international labor migration, new challenges for the welfare state